

ΑΓΙΑ ΦΟΙΒΗ

Διακόνισσα στην υπηρεσία
του Απόστολου Παύλου

Σωτήριος Δεσπότης

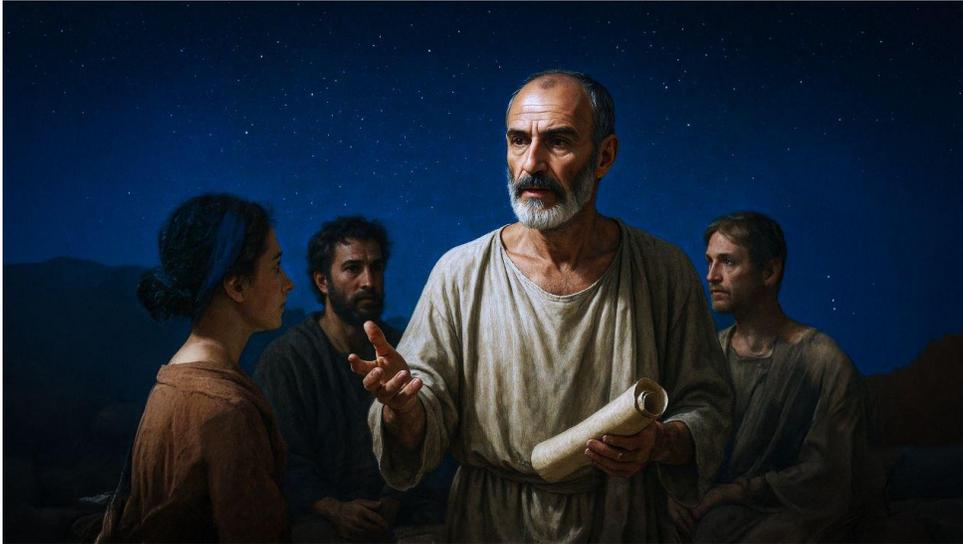
2025

ΦΟΙΒΗ

Συνίστημι δὲ ὑμῖν **Φοίβην** τὴν **ἀδελφὴν** ἡμῶν, οὓσαν **[καὶ] διάκονον** τῆς ἐκκλησίας τῆς ἐν Κεγχρεαῖς, ἵνα προσδέξησθε αὐτὴν ἐν Κυρίῳ **ἀξίως τῶν ἀγίων**, καὶ παραστήτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρῆσις πράγματι, καὶ γὰρ αὐτὴ **προστάτις** πολλῶν ἐγενήθη καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ (16, 2).

¹Σας συστήνω τὴν ἀδελφὴ μας τὴ **Φοίβη**, που εἶναι **διάκονος τῆς Ἐκκλησίας στις Κεγχρεές**. ²Σας παρακαλῶ νὰ τὴ δεχτεῖτε στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, ὅπως ἀρμόζει σὲ μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ τὴ παρασταθεῖτε σ' ὅτι σας ἔχει ἀνάγκη. Γιατί κι αὐτὴ ἔχει γίνεи προστάτιδα σὲ πολλοὺς, κι ἐμένα τὸν ἴδιο: Ἀκολουθοῦν **29 πρόσωπα με ὀνόματα** (ἀν συμπεριλάβουμε τὴ μητέρα τοῦ Ρούφου καὶ τὴν ἀδελφὴ τοῦ Νηρέα, που ἀναφέρονται χωρὶς ὄνομα), ὅπου ὁμως συμπεριλαμβάνονται καὶ Οἰκογένειες.

Στὸν Ἐπίλογο τῆς *Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῆς*, ἐνός ἐργοῦ που προκάλεσε «σεισμούς» στὴν Ἐυρωπαϊκὴ Ἱστορία (Αυγουστίνος, Λούθηρος, Μπαρθ) ὁ Παῦλος (Π.) συστήνει με τὰ ἀνωτέρω λόγια τὴ Φοίβη, καθὼς αὐτὴ ἀνέλαβε τὴν μεταφορὰ τῆς στὴν Αἰώνια Πόλη (ὅπου μετέβη με τὴ συνοδεία τῆς, ὅπως ταξίδευαν τότε οἱ ἀριστοκρατίσες). Για τὴν Φοίβη δὲν γνωρίζουμε οὔτε βιογραφικὰ στοιχεῖα οὔτε πῶς μεταστράφηκε στὸν Χριστιανισμό. Διατήρησε καὶ μετὰ τὴ βάπτισή τῆς τὸ εἰδωλολατρικὸ τῆς ὄνομα (< μία ἀπὸ **τοὺς Τιτάνες** καὶ **Φοίβος** = Ἀπόλλων [θεὸς τῆς μαντικῆς, τοῦ λοιμοῦ καὶ τῆς θεραπείας καθὼς «ο τρώσας καὶ ἰάσεται»] < **φοιβάω**: καθαίρω, ἀγνίζω, [χεῖρας φοιβήσασα μύροις Θεόκρ. 17. 134] καὶ μαντεύω < Κύριλλος Ἱεροσολύμων 3.131D). Δὲν ἀποκλείεται ὅπως ἡ Λυδία στους Φιλίππους νὰ ἦταν εὐπορη καὶ νὰ συνδύασε τὸ ταξίδι τῆς στὴν Αἰώνια Πόλη καὶ γιὰ επιχειρηματικούς σκοποὺς ἢ/καὶ γιὰ νὰ προετοιμάσει τὸ ταξίδι τοῦ Π. πρὸς Ἰσπανία.

Όπως επισημαίνει στο υπόμνημα του ανωτέρω Κειμένου ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο οποίος επίσης συνδεόταν ιδιαίτερα με **την διάκονο Ολυμπιάδα**, ο Π. τιμά την Φοίβη, η οποία ήταν όμως άγνωστη στην Ρώμη. Αρχικά ονομάζεται, όπως και η Απφία στην Προς Φιλήμονα (στ.2), **αδελφή** του Π. κάτι που προδίδει την πνευματική σχέση, που είχε όλη η κοινότητα και ο απόστολος μαζί της. Επιπλέον χαρακτηρίζεται ως **διάκονος** (γένους αρσενικού), ο οποίος αρχικά σήμαινε όχι απλώς τον «σερβιτόρο» αλλά και τον αγγελιοφόρο. Στην Καινή Διαθήκη με αυτόν **τον τίτλο** χαρακτηρίζονται συνήθως **άνδρες** με προσφορά στην Κοινότητα, καθώς σε αυτήν ο Κύριος καθιέρωσε την «**αντεστραμμένη πυραμίδα**»: διάκονοι ονομάζονται ο ίδιος ο Π., ο αλεξανδρινός θεολόγος Απολλώ και ο ιδρυτής των Εκκλησιών της κοιλάδας του Λύκου Επαφράς (Κολ. 1,7-4,12). Στα εξωβιβλικά κείμενα έτσι χαρακτηρίζονται οι αξιωματούχοι ως «υπηρέτες» της Πόλεως (πλατωνικός Γοργίας 517d) ή της Συναγωγής, όπου η **shammash**, όπως μεταφράζεται στα εβραϊκά¹ η «διάκονος», έχει ηγετικό ρόλο στη Σύναξη. Αυτό αποδεικνύεται και στο *Φιλιπησίους* 1, 1 όπου ο όρος διάκονος δεν σχετίζεται απλά με τη διεκπεραίωση του κοινωνικού έργου (φροντίδα φτωχών), αλλά με τη διοίκηση της Εκκλησίας, όπως συμβαίνει και στο Α΄ Τιμ. 3, 11 αλλά και στην περίφημη επιστολή του Πλινίου (10, 96,8: *ministrae*). Είναι αξιοσημείωτο με την αφορμή και του εορτασμού φέτος (το 2025) της επετείου 1700 ετών από την πραγμάτωση της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου ότι σε αρχαία εκκλησιαστικά Κείμενα, ενώ ο επίσκοπος συνιστά τύπο του Πατέρα, και ο διάκονος τού Χριστού, με το Άγιο Πνεύμα (το οποίο στα εβραϊκά είναι γένους θηλυκού) δεν παραλληλίζεται ο πρεσβύτερος (ο οποίος αντιστοιχίζεται στους αποστόλους), αλλά **η διακόνισσα**:

Σημειώνουν οι **Διαταγές των Αγίων Αποστόλων Διά Κλήμεντος (2.26.41· 4-5^{ος} αι. μ.Χ.)**:

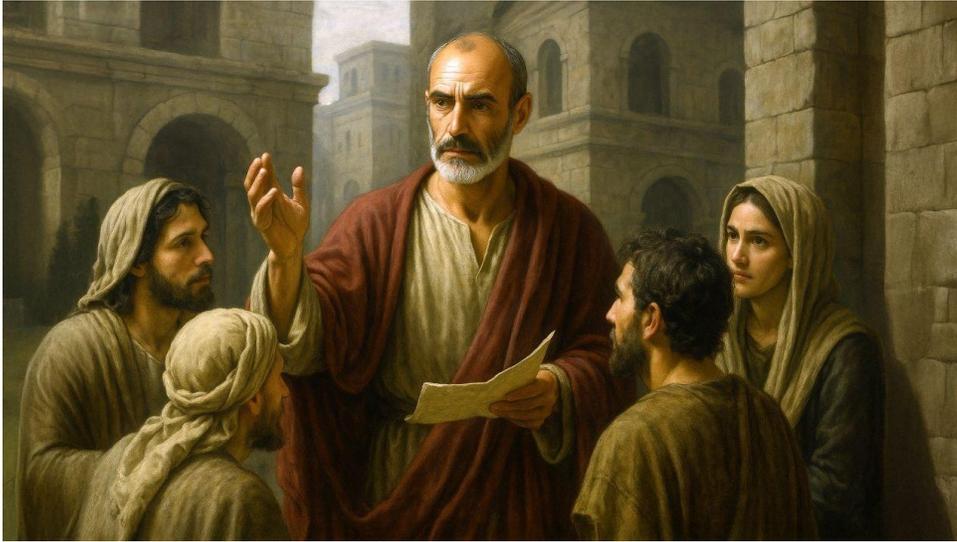
¹ Βλ. Complete Jewish Bible ad loc.

Ὁ μὲν οὖν ἐπίσκοπος προκαθεζέσθω ὑμῶν ὡς Θεοῦ ἀξία τετιμημένος, ἢ κρατεῖ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντὸς ἄρχει. Ὁ δὲ διάκονος τούτῳ παριστάσθω ὡς ὁ Χριστὸς τῷ Πατρὶ, καὶ λειτουργεῖτω αὐτῷ ἐν πᾶσιν ἀμέμπτως, ὡς ὁ Χριστὸς, ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῶν οὐδέν, τὰ ἀρεστὰ ποιεῖ τῷ Πατρὶ πάντοτε. **Ἡ δὲ διάκονος εἰς τύπον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τετιμήσθω ὑμῖν**, μηδὲν ἄνευ τοῦ διακόνου φθεγγομένη ἢ πράττουσα, ὡς οὐδὲ ὁ Παράκλητος ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιεῖ ἢ λαλεῖ, ἀλλὰ δοξάζων τὸν Χριστὸν περιμένει τὸ ἐκείνου θέλημα· καὶ ὡς οὐκ ἔστιν εἰς τὸν Χριστὸν πιστεῦσαι ἄνευ τῆς τοῦ Πνεύματος διδασκαλίας, οὕτως ἄνευ τῆς διακόνου μηδεμία προσίτω γυνὴ τῷ διακόνῳ ἢ τῷ ἐπισκόπῳ. Οἱ τε πρεσβύτεροι εἰς τύπον ἡμῶν τῶν ἀποστόλων ὑμῖν νενομίσθωσαν· διδάσκαλοι ἔστωσαν θεογνωσίας, ἐπειδὴ καὶ ὁ Κύριος ἡμᾶς ἀποπέμπων ἔλεγεν· «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη [...]» **Αἱ τε χῆραι καὶ οἱ ὀρφανοὶ εἰς τύπον τοῦ θυσιαστηρίου λελογίσθωσαν ὑμῖν· αἱ τε παρθένοι εἰς τύπον τοῦ θυμιατηρίου τετιμήσθωσαν καὶ τοῦ θυμιάματος.** Ὡς οὖν οὐκ ἦν ἐξὸν ἀλλογενῆ, μὴ ὄντα λευίτην, προσενέγκαι τι ἢ προσελθεῖν εἰς τὸ θυσιαστήριον ἄνευ τοῦ ἱερέως, οὕτως καὶ ὑμεῖς ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου μηδὲν ποιεῖτε. Εἰ δέ τις ἄνευ τοῦ ἐπισκόπου ποιεῖ τι, εἰς μάτην ποιεῖ². Σε αὐτὸ το Κείμενο διακρίνουμε στὴν Ἐκκλησία καὶ τάξη «χηρῶν καὶ ὀρφανῶν» ἀλλὰ καὶ τάξη Παρθένων, εἰς τύπον τοῦ Θυσιαστηρίου καὶ τοῦ Θυμιάματος ευωδίας.

Εἶναι ἐξόχως σημαντικό για τὴν εξέλιξη τῶν «ἀξιωματῶν» στὴν χριστιανικὴ Κοινότητα ὅτι ἐνῶ ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ἀναφέρεται με τὸ «**εἰς τύπον**» καὶ πάντοτε μνημονεύει καὶ τὶς τρεῖς βαθμίδες τῆς ιεροσύνης, ἐπόμενα χειρογράφα καὶ ἔργα τοποθέτησαν τὸν ἐπίσκοπο «**ὡς τόπον Θεοῦ**». Ἐν προκειμένῳ εἶναι ἐπίσης ἐντυπωσιακὸ ὅτι ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, ὅπως ἐνημέρωσαν τὸν Π. οἱ ἄνθρωποι μίας ἄλλης δυναμικῆς γυναίκα με ἐθνικὸ ὄνομα, τῆς **Χλόης**, ἀντιμετωπίζει σχίσματα καὶ ἄλλα πολλὰ προβλήματα με τὸ «τραπέζι» καὶ τὸ «κρεβάτι» (τὰ δύο νεύρα τῆς οικογένειας), ἡ Ἐκκλησία ὅπου δραστηριοποιεῖται ἡ Φοίβη (με ἐμφανῶς ὅμως λιγότερα μέλη) δὲν φαίνεται νὰ διαταράσσεται ἀπὸ κάτι.

² M. Metzger, *Les constitutions apostoliques*, 3 vols. [Sources chrétiennes 320, 329, 336. Paris: Éditions du Cerf, 1:1985; 2:1986; 3:1987]; 1:100-338; 2:116-394; Retrieved from: <http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/Cite?2894:001:99712>

Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι η Φοίβη δεν χρησιμοποιήθηκε απλώς ως ταχυδρόμος. Δεν μετέφερε απλώς τη συγκεκριμένη Επιστολή από το Λέχαιο (το άλλο λιμάνι της Κορίνθου), αλλά ταυτόχρονα τη διερμήνευσε – «δημοσίευσε» παραστατικά στις 5-7 κατ' Οίκον Εκκλησίες της Ρώμης, στις οποίες αυτή απευθύνεται και ζούσαν κατεξοχήν στις όχι και τόσο αριστοκρατικές συνοικίες Transtiberium / Trastevere και Porta Cobena³. Ο στόχος είναι οι Έλληνες Χριστιανοί να πάψουν να διακατέχονται από κόμπλεξ ανωτερότητας και να αποδεχθούν τους Εβραίους αδελφούς τους, οι οποίοι επέστρεψαν μετά από εξορία στις εστίες τους μετά το πογκρόμ του αυτοκράτορα Κλαύδιου. Δεν πρέπει να λησμονούμε άπαντες οι εξ εθνών Χριστιανοί ότι ο Μεσσίας Ιησούς και οι Γραφές με τις επαγγελίες είναι εβραϊκά στην ταυτότητά τους. Συνεπώς, την *Προς Ρωμαίους*, πρώτη στο Σώμα των παύλειων και πλέον δυσερμήνευτη μέχρι σήμερα, δεν μετέφερε απλώς αλλά και εξήγησε μια γυναίκα, η διάκονος των Κεγχρεών Φοίβη, μάλλον για να εμπαιξει ο Π. την αλαζονεία των δήθεν «ισχυρών» - υπεράνω Ελλήνων Χριστιανών που δεν έχουν τα κωλύματα (π.χ. διαιτητικά, κόσες) των Εβραίων αδελφών τους. Γαλάτας

Εν προκειμένω ας ληφθεί υπόψη ότι η Φοίβη αρχικά απομνημόνευσε το περιεχόμενο της επιστολής (σε περίπτωση που χαθεί ή φθαρεί το γραπτό Κείμενο). Κατά την απαγγελία εφάρμοσε την τέχνη της *παραστατικότητας* (performance), την οποία απαιτούσε τότε (και ουσιαστικά συνιστά ζητούμενο και σήμερα) η «δημοσίευση» ενός τόσο πολυσύνθετου Κειμένου με την υπογραφή και τους ασπασμούς ενός εξέχοντος

³ Τα 250 - 500 περίπου μέλη των Συνάξεων της Ρώμης (όπως προδίδουν τα ονόματά τους) στην πλειονότητά τους ανήκαν κοινωνιολογικά στις κατώτερες τάξεις. Άρα έμεναν στις συγκεκριμένες περιοχές της Ρώμης. Όπως προκύπτει από το Κείμενο άπαντες (και οι εξ Εθνών) γνώριζαν άριστα τις Γραφές και τους Προφήτες (πρβλ. 1, 2: 15, 7-12). Στην Α' Κορ. και ιδίως στα κεφ. 7-10 ο Π. εξηγεί ότι ενώ ισχύει απόλυτα το «ουκ ένι Ιουδαίος ουδέ Έλληνας» του βαπτισματικού παιάνα, υφίσταται ακόμη η διάκριση άρρενος και θήλεος, όπως και αυτή μεταξύ ελεύθερου και δούλου. Είναι το γνωστό σχήμα «ήδη» αλλά «όχι ακόμη».

διδασκάλου – «δούλου / παιδός του Κυρίου», ώστε η λατρευτική Σύναξη επί μία περίπου ώρα να βρίσκεται σε εγρήγορση και να αφομοιώσει το μήνυμά του.

Συνοψίζοντας, η Φοίβη κατείχε ηγετική θέση στην Εκκλησία που βρισκόταν στο λιμάνι των Κεγχρεών, 7 χλμ. νοτιοανατολικά της Κορίνθου. Πρόκειται για τον λιμένα, όπου δέσποζε η Μεγάλη Μητέρα της Μεσογείου, η πολυώνυμος Ίσιδα Πελαγία, και τα μυστήρια που κορυφώνονται **τον μήνα Μάρτιο**, όταν γιορτάζονταν τα εγκαίνια των μετακινήσεων διά θαλάσσης (γνωστά ως Πλοιαφέσια) και συμβαίνουν και οι **Μεταμορφώσεις** του Απουλήιου [2^{ος} αι. μ.Χ.]. Εκεί ο Π. κουρεύτηκε για να εκπληρώσει ένα τάμα, χωρίς όμως ο Λουκάς να αναφέρει ποτέ το όνομά της (Πρ. 18, 18) Εκτός αυτού η Φοίβη χαρακτηρίζεται και ως **προστάτης**. Έτσι χαρακτηρίζεται στη ρωμαϊκή αρχαιότητα **ο πάτρωνας**, ο οποίος αναλάμβανε νομικά και πολιτικά την κηδεμονία κάποιου υποδεέστερου αυτού κοινωνικά. Η μεγάλη επιρροή που άσκησε η Φοίβη στην Μεσόγειο αποδεικνύεται από το εξής: Στην Έφεσο σε επιγραφή του 4^{ου} αι. μ.Χ. μία γυναίκα με το όνομα Σοφία, επιγράφεται ως **δεύτερη Φοίβη, δούλη, νύμφη του Χριστού και διάκονος** (Gaurdicci EG IV 445). Μία άλλη γυναίκα με επιρροή στην Κόρινθο, η οποία φιλοξενούσε τους συμπατριώτες της από τη Λυκία και πρωταγωνιστεί και στο «Αρχαιολογικό Μουσείο» είναι η Ιουνία Θεοδώρα. Αντιθέτως Ναό ή μάλλον ναΐδριο της Αγίας Φοίβης δεν εντοπίζεται πλέον στις Κεγχρεές αλλά σε ένα μη εμφανές σημείο στα Λουτρά της Ωραίας Ελένης!

Βιβλιογραφία: Dr. Robin Gallaher Branch **Who Was Phoebe? A closer look at Paul's trusted patron and emissary**
<https://www.biblicalarchaeology.org/daily/who-was-phoebe/>⁴

ΓΥΝΑΙΚΕΣ «ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ» ΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ: Η απόστολος Ιουνία που έγινε Ιουνίας (συνέχεια του άρθρου για ΦΟΙΒΗ.....)

Εκτός από τον **ασπασμό της αγάπης**, ο οποίος συναντάται στην αρχαία επιστολογραφία αποκλειστικά στον Παύλο, είναι χαρακτηριστικά τα πολλά γυναικεία ονόματα στον κατάλογο των χαιρετισμών τους οποίους στέλνει ο Παύλος στα πρόσωπα της Εκκλησίας της Ρώμης, όπου υπογραμμίζεται η προέλευση, η δραστηριότητα, το αξίωμα των προσώπων αυτών, καθώς επίσης και η σχέση τους με τον απόστολο⁵. Προφανώς τα περισσότερα πρόσωπα ήταν γνωστά στον Π. από τη δράση τους σε άλλες Εκκλησίες. Επίσης εμφανικά στην πλέον συστηματική επιστολή του, την Προς Ρωμαίους, ο ίδιος ο Π. σημειώνει ότι αυτή καταγράφεται από έναν σκλάβο (όπως προδίδει το όνομά του **Τέρτιος**), ο οποίος «τολμά» και παρεμβαίνει στο ίδιο το Κείμενο με το «Εγώ», καταγράφοντας τη «φωνή» του (16, 22)⁶. Επιπλέον στο τέλος αυτής ο Π. αποκαλεί

⁴ <https://www.biblicalarchaeology.org/daily/people-cultures-in-the-bible/people-in-the-bible/anna-in-the-bible/>

⁵ Διακρίνονται τρεις ομάδες προσώπων, που σχετίζονταν ίσως με τρεις Συνάξεις.

⁶ Ο Τέρτιος, του οποίου το όνομα σημαίνει το “No 3” ακολουθεί μετά τον οικονόμο της πόλης Έραστο. Έπεται ο Κουάρτος ο οποίος επίσης αν και δούλος [«νούμερο» = No 4], ονομάζεται *αδελφός εν Κυρίω*, όπως δηλ. και ο σκλάβος Ονήσιμος μετά τη μεταστροφή στην Προς

«**απόστολο**» (και όχι απλώς «ισαπόστολο!») μία γυναίκα, την συγγενή του **Ιουνίαν** (16, 7). Αυτό ήταν τόσο «καταπληκτικό» (σοκαριστικό) στο Μεσαίωνα και τους «διαδόχους του Πέτρου», ώστε της άλλαξαν φύλο: την «έκαναν» άνδρα.⁷

Ο κατάλογος των χαιρετισμών αρχίζει με ένα ζευγάρι που γνώρισε στην Κόρινθο, όπου είχαν μετακομίσει από τη Ρώμη μετά το πρώτο αντισημιτικό Πογκρόμ του αυτοκράτορα Κλαύδιου (49 μ.Χ.): *Ἀσπάσασθε **Πρίσκαν** καὶ **Ἀκύλαν** τοὺς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν, οἷς οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν* (16.3-5). Είναι χαρακτηριστικό ότι πρώτα κατονομάζεται η Πρίσκα και κατόπιν ο ομότεχνος του αποστόλου Ιουδαίος από τον Πόντο Ακύλας (Πρ. 18, 1-4.18.24-26) χωρίς να δηλώνεται άμεσα εάν είναι σύζυγοι. Μαζί τους ταξίδεψε στην Έφεσο. Εκεί αυτοί μύησαν στη χριστιανική πίστη τον λόγιο αλεξανδρινό κήρυκα και θεολόγο Απολλύ και διηύθησαν την κατ' οίκον Εκκλησία κάτι που προδίδει τη θεολογική κατάρτισή τους⁸. Στο Ρωμ. 16, 6 ο Π. ασπάζεται **τη Μαριάμ** ἣτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ὑμᾶς. Το ρήμα **κοπιάν** χρησιμοποιείται από τον Π. στις επιστολές του για να δηλώσει τη σκληρή και επίπονη εργασία του ιδίου (Α΄ Κορ. 15, 12· Γαλ. 4, 11) και των συνεργατών του (Α΄ Θεσ. 5, 12. Α΄ Κορ. 15, 16) στον αγρό του Κυρίου (Ιω. 4, 38· Β΄ Τιμ. 2, 6).

Εν συνεχεία στο 16, 7 απευθύνεται **στον Ανδρόνικο και την Ιουνία** τους οποίους χαρακτηρίζει ως **συγγενείς και συναιχμαλώτους** του και *ἐπίσημους ἐν τοῖς ἀποστόλοις, οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γέγοναν ἐν Χριστῷ* (16, 6). Κατά το Μεσαίωνα η Ιουνιάς θεωρήθηκε άνδρας γιατί κανείς δεν θα μπορούσε να φανταστεί πώς μια γυναίκα μπορεί να χαρακτηριστεί ως **απόστολος, και μάλιστα επίσημος**. Τέτοιο ανδρικό όνομα όμως στην αρχαιότητα δεν απαντά, ενώ και όλοι οι μεγάλοι Πατέρες, όπως ο Ιερώνυμος και ο Χρυσόστομος, δεν είχαν πρόβλημα στο να αποδεχτούν το γυναικείο φύλο της Ιουνιάς⁹. Μνημονεύονται και άλλες γυναίκες όπως η μητέρα του Ρούφου, η αδελφή του Νηρέα, η Ιουλία και η σύζυγος του Φιλολόγου. Για τη μητέρα του Ρούφου, ο Π. μάλιστα

Φιλήμονα (στ. 16). Πιθανόν και οι δύο ήταν σκλάβοι του "ξένου" (= οικοδεσπότη) Γάιου, εκείνου δηλ. που φιλοξενούσε τον Παύλο και όλη την Εκκλησία της Κορίνθου, κάτι που συνεπάγεται ένα εξαιρετικά ευρύχωρο οίκημα, όπου συναζόμενη η Κοινότητα, αποκτούσε παρά τις φατρίες συναίσθηση της Ενότητας! Σημειώτεον ότι μόνον μία φορά στην αρχαία ελληνική γραμματεία μαρτυρείται γραμματέας να μιλάει με το Εγώ σε αλληλογραφία "ευγενή" (βλ. Κικέρων, Att 5.20.9. Πρβλ. L.H. Blumell, "Scribes and Ancient Letters: Implications for the Pauline Epistles." [Scribes and Ancient Letters: Implications for the Pauline Epistles | Religious Studies Center](https://scholarsarchive.byu.edu/Scribes_and_Ancient_Letters_Implications_for_the_Pauline_Epistles_Religious_Studies_Center). scholarsarchive.byu.edu > cgi > viewcontent). Αξιόλογη και η μαρτυρία του Αριστείδη (Απολογία 15.6) ότι οι Χριστιανοί πείθουν τους δούλους να γίνουν Χριστιανοί και μετά αδιακρίτως τους καλούν ως «αδελφούς»!

⁷ Γενικότερα οι «Χαιρετισμοί» όλων των Επιστολών και της Ρωμ. ιδίως προς τις γυναίκες «αδελφούς» περιέχουν «θησαυρούς ανεξερεύνητους». Πρβλ. το τελευταίο υπόμνημα σε αυτό το κεφ. του M. Wolter, *Der Brief an die Römer*. Teilband 2: Röm. 9-16. [EKK: Evangelisch – Katholischer Kommentar zum Neuen Testament]. Patmos Verlag 2019.

⁸ Στην αρχή της βασιλείας του Νέρωνα (54 μ.Χ.) επέστρεψαν στην εστία τους. Και οι δυο ρισκάρισαν τη ζωή τους και κατά το περιπετειώδες ταξίδι στην Έφεσο και κατά την παραμονή του εκεί.

⁹ Σημειώνει ο Ι. Χρυσόστομος με έκπληξη: Καίτοι και τὸ ἀποστόλους εἶναι μέγα, τὸ δὲ καὶ ἐν τούτοις ἐπίσημους εἶναι, ἐννόησον ἡλικὸν ἐγκώμιον· ἐπίσημοι δὲ ἦσαν ἀπὸ τῶν ἔργων, ἀπὸ τῶν κατορθωμάτων. Βαβαί, πόση τῆς γυναικὸς ταύτης ἡ φιλοσοφία, ὡς καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἀξιώθη ναι προσηγορίας (PG 60.670). Πρβλ. P. Artzt, *Junia oder Junias yum textkritischen Hintergrund von Röm 16,7*, F. V. Reiterer, P.Eder, 83-102. Brian J. Capper, *To keep silent, Ask Husbands at Home, and not to Have Authority over Men*, ThZ 61 (2005) 113-131. M. Gielen *Frauen in den Gemeinden des Paulus. Von den Anfängen bis zum Ende des 1 Jahrhunderts*, SaThZ 6 (2002) 182-191 Mh.H.Burer D.B.Wallace, *Was Junia Really an Apostle?* NTS 47 (2001) 76-91.

επισημαίνει ότι χρημάτισε και δικιά του μητέρα: ἀσπάσασθε Τρύφαιναν καὶ Τρυφῶσαν τὰς κοπιώσας ἐν Κυρίῳ. ἀσπάσασθε Περίδα τὴν ἀγαπητήν, ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν ἐν Κυρίῳ. ἀσπάσασθε Ροῦφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ. ἀσπάσασθε Ἀσύγκριτον, Φλέγοντα, Ἐρμῆν, Πατροβᾶν, Ἐρμᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀδελφούς. ἀσπάσασθε Φιλόλογον καὶ Ἰουλίαν, Νηρέα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ Ὀλυμπᾶν, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς πάντα ἀγίους (16, 12-15).

Παρόμοιους ασπασμούς στέλνει ο Π. στον επίλογο της προς Κολοσσαείς στη **Νύμφα** και την Εκκλησία του Οίκου της: *Ἀσπάσασθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφούς καὶ Νύμφαν καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῆς ἐκκλησίαν* (4.15)¹⁰. Στην *Προς Φιλιππησίους* ο Π. απευθύνει θερμή παράκληση σε δύο γυναίκες Χριστιανές, οι οποίες φέρουν τα ονόματα *Ευοδία* (καλό κατευόδιο/ταξίδι) και *Συντύχη* (συνάντηση), να έχουν το ίδιο φρόνημα εν Κυρίῳ: *Εὐοδίαν παρακαλῶ καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Ναὶ ἐρωτῶ καὶ σέ, γνήσιε Σύζυγε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ εὐαγγελίῳ **συνήθλησάν** μοι μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς (4, 2-3).* Το ότι δεν πρόκειται για το δεσμοφύλακα της φυλακῆς των Φιλίππων *Συντύχη*, όπου διανυκτέρευσε ο Π. μαζί με το *Σίλα*, και τη γυναίκα του (ὅπως ισχυρίζονται ο Θεόδωρος Μοψουεστίας και ο Σευηριανός Γαβάλων), αποδεικνύεται από το ότι τα ονόματα είναι γυναικεία (ὅπως μαρτυροῦν και οι επιγραφές), ενώ και ο Π. αναφέρεται στο στ. 3 στα πρόσωπα αυτά με το *αὐταῖς*. Η Σχολή της Τυβίγγης τις θεώρησε μάλιστα ως σύμβολα της ιουδαιοχριστιανικῆς και του εθνικοχριστιανικῆς μερίδας της Εκκλησίας. Σίγουρα πάντως η διάσταση μεταξύ των δύο γυναικῶν δεν ἦταν μια απλή διένεξη, αλλά είχε προκαλέσει πρόβλημα ενότητας σε ὅλη την Εκκλησία, κάτι που σημαίνει ότι πρέπει να ασκούσαν επιρροή στις κατ' οἶκον αὐτῶν Συνάξεις. Ο πρωταγωνιστικὸς τους ρόλος συνάγεται από το ότι ο Π., παρά την ἔριδα που εἶχε προκύψει, αναφέρεται σε αυτές εξαιρετικά ευγενικά και επαινετικά. Σε αντίθεση με τους σκληροὺς χαρακτηρισμοὺς (βλ. *κύνες κ.ά.*) που εκτόξευσε εναντίον των ἄλλων αντιπάλων του, στην περίπτωση των δύο γυναικῶν χρησιμοποιεῖ δύο φορές το ρ. *παρακαλῶ*, ενώ για τη εν γένει δράση τους χρησιμοποιεῖ το πολὺ σημαντικό για την ιεραποστολή του Ευαγγελίου ρ. *συνήθλησαν*, ενώ τις κατατάσσει *μαζί με τον Κλήμεντα*¹¹ και τους συνεργάτες του, των οποίων τα ονόματά τους είναι καταγεγραμμένα στη Βίβλο της ζωῆς, στην «οικογενειακή μερίδα» του Παραδείσου. Ειρηνευτικὸ ρόλο καλεῖται να παίξει ἕνας *Σύζυγος*. Ο Κλήμης Αλεξανδρέας (Στρωματεῖς 3, 53.1) και ο Ωριγένης (Υπομν. Ρωμ. 1,1) θεώρησαν ότι πρόκειται για τη Σύζυγο του Π., την οποία ταύτισε αργότερα ο Ρενάν, *Λυδία*, η οποία σημειωτέον δε μνημονεύεται καθόλου στη Φιλ.¹² Ο Ι.

¹⁰ Πρβλ. Φιλημ. 1-2: Παῦλος δέσμιος Χριστοῦ Ἰησοῦ καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφὸς Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ καὶ συνεργῷ ἡμῶν καὶ Ἀφία τῇ ἀδελφῇ καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιῶτῃ ἡμῶν καὶ τῇ κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίᾳ· Β' Τιμ. 4, 21: Σπούδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν. Ἀσπάζεται σε Εὐβουλος καὶ Πούδης καὶ Λίνος καὶ Κλαυδία καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες.

¹¹ Δεν πρέπει να είναι ο Κλήμης Ρώμης. Στα Ψευδοκλήμεντεια μάλιστα θεωρεῖται ως μέλος της αυτοκρατορικῆς οικογένειας των Φλαβίων και τον ταύτισαν με το συνωνόματο ὑπάτο, ξάδελφο του Δομιτιανού.

¹² Ο Ι. Δ. Καραβιδόπουλος, *Ἀποστόλου Παύλου Ἐπιστολές προς Εφεσίους Φιλιππησίους Κολοσσαείς Φιλήμονα* Θεσσαλονίκη 1981, 366. Σύμφωνα με τον Jeremias, ο Παῦλος τη στιγμή της μεταστροφῆς του δεν ἦταν απλᾶ ἕνας μαθητῆς (talmid hakam), αλλά ἕνας αναγνωρισμένος δάσκαλος με το δικαίωμα να λαμβάνει νομικές αποφάσεις, ἔχοντας συμπληρώσει το 40^ο ἔτος της ηλικίας του και ἔχοντας ἤδη νυμφευθεῖ (και μετὰ χηρεῦσει).

Χρυσόστομος υποστηρίζει ότι πρόκειται για άνδρα ή αδελφό μιας εκ των γυναικών, ενώ άλλοι θεωρούν το *Σύζυγος* ως κύριο όνομα, κάτι όμως μάλλον απίθανο διότι συνοδεύεται από το επίθετο *γνήσιε*. Πιθανότατα ο Π. απευθύνεται σε έναν επίσκοπο της Εκκλησίας, ο οποίος φέρει τον ίδιο ζυγό, το ίδιο βάρος ευθύνης με αυτόν. Διατυπώθηκαν μάλιστα οι απόψεις ότι είναι ο Επαφρόδιτος, ο Λουκάς, ο Σίλας, ο Τιμόθεος.

Σταύρου Γουλούλη, *Ο Συγγενής του Παύλου, απόστολος ΗΡΩΔΙΩΝ μεταξύ Παλαιών και Νέων Πατρών:*

Σημείωση Σ. Δεσπότη: Είναι γνωστό ότι ο απόστολος Παύλος (Π.) δεν καταγράφεται στις *Πράξεις των Αποστόλων* (Πρ.) να διέρχεται από την Θεσσαλία ούτε να παραμένει σε κάποια πόλη της. Επίσης δεν συνέγραψε Επιστολή προς την Λάρισα (προς Λαρισαίους) ή την Υπάτη (προς Υπαταίους), ενώ δεν μνημονεύει κανέναν Θεσσαλό συνεργάτη στις επιστολές του. Γιατί άραγε; Μήπως επειδή η Θεσσαλία βρίσκεται στη σκιά του Ολύμπου των Δώδεκα θεών; Πολύ μεταγενέστερα αναφέρεται ο μαθητής του Παύλου Ηρωδίων (Ρωμαίους, 16, 11) να έρχεται στην Υπάτη, την βυζαντινή Νέα Πάτρα.¹³ Στο ερώτημα αυτό απαντώ σε σχετικό άρθρο, το οποίο θα ανέβει στην ιστοσελίδα μας followingapostlepaul.com.

Στ. Γουλούλης: Ο απόστολος Ηρωδίων μαρτυρείται ότι υπήρξε ο πρώτος διδάξας την χριστιανική πίστη στην Θεσσαλία και ειδικότερα στην Υπάτη.¹⁴ Ηρωδίων ήταν ένας συγγενής του Παύλου (Ρωμ. 16.11: «*Ασπάσασθε Ηρωδίανα τον συγγενή μου*»). Όμως θεωρείται ότι υπήρξε επίσκοπος των (Παλαιών) Πατρών της Αχαΐας και η τιμή του μεταφέρθηκε στην Υπάτη μεταξύ του 6ου και του 9ου αι. από νέους εκ Πατρών Αχαΐας κατοίκους.¹⁵ Σύμφωνα με μία εκδοχή του συναξαρίου, υπέστη Μαρτύριο στην Υπάτη «*ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων*».¹⁶ Το πρώτο αγιολογικό κείμενο είναι ο Κανὼν του Ιωσήφ Υμνογράφου στις 8 Απριλίου μαζί με άλλους πέντε Αποστόλους και ο Ηρωδίων Πατρών.¹⁷ Στα μέσα του 9ου αι. εξαίρονται τοπικοί άγιοι στην Κεντρική Ελλάδα.

¹³ Αβραμέα Άννα, *Η βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204. Συμβολή εις την ιστορικήν γεωγραφίαν*, διατριβή επί διδακτορία, Εν Αθήναις 1974, 39, 199-200.

¹⁴ Ειρήνη Κασάπη, «Ο άγιος Ηρωδίων στις αγιολογικές πηγές», στο: *Ο Άγιος Ηρωδίων*, 159-169, όπου εξετάζεται συνολικά το αγιολογικό ζήτημα του αγίου Ηρωδίανα για τη σχέση του με τις πόλεις των Πατρών και της Υπάτης/Νέων Πατρών. Zachos, *Achaia Phthiotis*, 62, όπου βιβλιογραφία. Magdalino, 113, σημ. 3, όπου βιβλιογραφία. Κοτσίλης, «Πολιτικο-οικονομική κατάσταση στην Υπάτη», 17-18, ο οποίος συνδέει τον άγιο με την παρουσία Εβραίων. Ι. Παναγιωτόπουλος, «Ο άγιος Ηρωδίων και τὸ ζήτημα της επισκοπῆς Νέων Πατρών», *Ἡ Υπάτη*, 324-336, 327-331.

¹⁵ Μιχαήλ Ι. Ασφενταγάκης - Μαρία Ν. Βάββα, «Απεικονίσεις των αγίων Ηρωδίανα και Ρωδίανα στη μεταβυζαντινή εικονογραφία», στο: *Ο άγιος Ηρωδίων*, 85-121, 105-107. Πάλλης, *Ζητούνι*, 31, όπου βιβλιογραφία.

¹⁶ Αβραμέα, 39, σημ. 4, όπου πηγές και βιβλιογραφία. Παναγιωτόπουλος, 327-331: ο Ηρωδίων Υπάτης τιμάται στις 28 Μαρτίου, ενώ ο Ηρωδίων Πατρών που μαρτύρησε στη Ρώμη με άλλους συνεργάτες του Παύλου και τιμάται στις 8 Απριλίου.

¹⁷ Χρῆστος Πανάγου, «Ακολουθίες αφιερωμένες στον άγιο Ηρωδίανα», στο: *Ο Άγιος Ηρωδίων*, 171-196, 175-177, όπου προτείνει ότι ο Ιωσήφ όταν γράφει «Πάτραι», εννοεί «Νέα Πάτρα». Γόνης, «Ιστορικό διάγραμμα», 22, σημ. 12, 23. Ο Ιωσήφ Υμνογράφος ετοίμασε κανόνα τον άγιο Αχιλλιο, όταν πέρασε αρχάς του 842 από την Θεσσαλία, ερχόμενος από Κρήτη, όπου ήταν αιχμάλωτος, οδεύοντας προς Θεσσαλονίκη. Οι πηγές αναφέρουν απλώς «*τοῖς θετταλικοῖς ἐνδιατριβῶν ὁρίοις*», βλ. Δημ. Σοφιανός, «Ο άγιος Αχιλλιος Λαρίσης. Ο αρχικός ανέκδοτος βίος (Θ' αι.) και η μεταγενέστερη διασκευή του (ΙΓ' αι.)». Ανέκδοτα υμνογραφικά κείμενα», *MNE*, 3, 1990, 97-213, 101-103: 1) Θεοφάνης, Α. Papadopoulos-Kerameus, *Monumenta Graeca et Latina ad historiam Photii patriarchae pertinentia*, II, Petropoli, 1901, 8. 2) Ιωάννης Διάκονος ο Ρήτωρ, *PG* 105, 939-976, 945A, 961C-964C).

Αλλά στα μεγάλα αγιολογικά έργα του 10^{ου} αι. αναφέρεται ως επίσκοπος Νέων Πατρών.¹⁸ Σε άλλες βυζαντινές πηγές παραλείπεται (ίσως χάριν συντομίας) το επίθετο «Νέων».¹⁹ Ενώ όμως στη νεώτερη εποχή ως άγιος δεν τιμήθηκε στην Πάτρα,²⁰ στην Νεοπάτρα / Υπάτη υπάρχει λαϊκή παράδοση τιμών προς τον άγιο.²¹ Για να μην μεταβεί όμως ο άγιος Ηρωδίων στις άλλες μεγάλες θεσσαλικές πόλεις (Λάρισα, Φθιώτιδες Θήβες), όπου η χριστιανική Εκκλησία θα φτάσει να ακμάζει από τον 2^ο αι., σημαίνει ότι επέλεξε την τρίτη μεγάλη θεσσαλική πόλη, την Υπάτη, μεταξύ άλλων για κήρυγμα, ιδίως σε ασθενείς, λόγω των Θερμών λουτρών της Υπάτης. Κάτι ανάλογο έκανε ο απόστολος Φίλιππος (Πράξεις 21.9) που πήγε στην Ιεράπολη της Φρυγίας, περίφημη για τις θερμές πηγές της.²² Άσχετα πότε έζησε ο Ηρωδίων, η Υπάτη/Νεοπάτρα μπορούσε να προσελκύσει μία β' γενιά των ιεραποστόλων, οι οποίοι ως μαθητές του Παύλου, ανέλαβαν να προωθηθούν στα ενδότερα της Ελληνικής χερσονήσου. Άλλωστε ο Παύλος με τους πιο καλούς μαθητές του από τις ελλαδικές επαρχιακές πόλεις με το τέλος της γ' περιοδείας (Πρ.20.1-6) μετέβησαν μέσω Τροίας σε προσκύνημα στην Ιερουσαλήμ, για να λάβουν προφανώς την ευλογία (και εμπειρία) του κέντρου των ιεραποστολών.²³ Οι Νέαι Πάτραι με τον Ηρωδίωνα θα ήταν άλλη μια αποστολική πόλη στον ιερό δρόμο του Παύλου ή του Ανδρέα. Σημασία έχει ότι τον 9^ο αι. κ.ε. η ενδιάμεση πόλη των Νέων Πατρών ανάμεσα στις αποστολικές Πάτρα και Θεσσαλονίκη, αποκτά κι αυτή την αξία μιας ούτως ειπείν μετα-αποστολικής πόλεως, από την γενιά των επιγόνων των Αποστόλων.

¹⁸ *PG*, 117, 373C. Delehaye, 564. Ο Ηρωδίων της 8 Απρ. (*SEC*, 591-592) είναι αυτός των Πατρών ενώ στο κριτικό υπόμνημα των Νέων Πατρών. Στις 30 Ιουνίου (*SEC* 786) είναι των Πατρών, βλ. Γόνης, «Πάτραι και Πάτρα», 29-31.

¹⁹ Γόνης, «Πάτραι και Πάτρα», 31 κ.ε.

²⁰ Παν. Α. Ανδριόπουλος, «Η τιμή του αγίου Ηρωδίωνα στην Πάτρα της Πελοποννήσου», στο: *Ο Άγιος Ηρωδίων*, 63-72.

²¹ Π. Δημήτριος Καραγιάννης, «Ο άγιος απόστολος Ηρωδίων εις την ιστορικήν και λαϊκήν μνήμην της Υπάτης», στο: *Ο Άγιος Ηρωδίων*, 73-84.

²² *RBK*, Hierapolis (Phrygia), 1203-1223, 1204-1212 (Paolo Verzone).

²³ Γουλούλης, «Ο Απόστολος Παύλος», 216, 217-218.